

ТОЛКАЧОВА І. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права
(Національний авіаційний університет)

ТКАЧЕНКО Є. М.,

студентка II курсу юридичного
факультету
(Національний авіаційний університет)

УДК 341.64 (045)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.21>

СТАН ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У статті досліджується рівень захисту прав людини, оскільки він є показником правової держави. Незважаючи на те що останнім часом одним із основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики України є саме утвердження й забезпечення прав людини, простежуються численні порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і неврахування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя й невиконання його рішень в Україні, хоча це є невід'ємним складником європейської інтеграції. Рішення Європейського суду з прав людини мають бути орієнтиром для держави, яка прагне не допустити порушень Конвенції. Національні суди під час здійснення правосуддя повинні дотримуватися загальноприйнятих стандартів захисту прав людини та скорегувати власну правозастосовну практику. Станом на сьогодні в Україні, на жаль, простежуються численні порушення Конвенції, про що свідчить значна кількість позовів у Європейському суді з прав людини проти нашої держави. Для країни, що прагне до євроінтеграції, це є неприйнятним.

У статті визначено актуальні проблеми, що унеможливають належну імплементацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Висвітлено основні причини невиконання Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини, запропоновані способи подолання цих проблем шляхом проведення відповідних реформ. Національним судам варто ефективно розвивати практику застосування правових позицій Європейського суду з прав людини, частіше використовувати прецедентне право. На відповідні компетентні органи державної влади має бути покладено завдання щодо здійснення правозастосовної практики на основі Конвенції з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини. Але потрібно враховувати, що виконання цієї практики буде неможливим без корегування недоліків судової системи України.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, правозастосування, євроінтеграція, імплементація.

Tolkachova I. A., Tkachenko Ye. M. State of implementation by Ukraine of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

The article examines the level of human rights protection since it is an indicator of the rule of law. In spite of the fact that in recent years one of the main directions of the domestic and foreign policy of Ukraine is the promotion and protection of human rights, there are numerous violations of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the failure to take into account the practice of the European Court of Human Rights when administering justice and non-enforcement of its decisions in Ukraine, although this is an integral part of European integration. The decisions of the European Court of Human Rights should be a benchmark for a state that intends to prevent violations of the Convention. In the administration of justice, national courts must adhere to generally accepted standards of human rights protection and adjust their own law enforcement practice. As of today, unfortunately, numerous violations of the Convention are found in Ukraine, what is evidenced by the large number of claims in the European Court of Human Rights against our country. This is unacceptable for a country seeking European integration.

The article identifies actual problems that make it impossible to properly implement the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The main reasons for the failure to comply with the Convention and the decisions of the European Court of Human Rights are highlighted, and ways of overcoming these problems are proposed through appropriate reforms. National courts should effectively develop the practice of applying the legal position of the European Court of Human Rights, and more often use case law. The relevant competent public authorities should be entrusted with the implementation of law enforcement practice based on the Convention, taking into account the decisions of the European Court of Human Rights. However, it should be taken into account that implementation of this practice will not be possible without correcting the shortcomings of the judicial system of Ukraine.

Key words: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, law enforcement, European integration, implementation.*

Вступ. Україна, прагнучи вступити до Європейського Союзу, здійснює євроінтеграційні реформи. Це породжує необхідність імплементації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак інтеграція правових позицій Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд) у судову систему України є нелегкою справою. Тому підвищується необхідність створення механізму, за допомогою якого українське судочинство зможе змінити підхід і відповідати стандартам Європейського Союзу, рішенням ЄСПЛ.

Дослідженнями діяльності ЄСПЛ та імплементації Україною Конвенції займалися О.Ю. Гарасимів, С.В. Васильєв, В.П. Кононенко та інші науковці. Однак станом на тепер питання невиконання й неналежного виконання Конвенції Україною залишається не вирішеним.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану імплементації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, пошук можливих шляхів вирішення проблеми невиконання й неналежного виконання Конвенції в Україні.

Результати дослідження. С.О. Головатий справедливо стверджує, що ратифікація Європейської конвенції з прав людини створила нову правову ситуацію в системі захисту прав людини в Україні. Перед правниками постала вимога, з одного боку, не відступати від положень Європейської конвенції з прав людини, а з іншого – спиратися в рішеннях на практику суду щодо розгляду справ про порушення цих прав [1, с. 10].

Україна ще з дня проголошення незалежності здійснює спроби стати повноправним членом Європейського Союзу, проводячи євроінтеграційні зміни в країні. Уже майже 23 роки йдуть намагання інтегрувати Конвенцію та правові позиції ЄСПЛ до національної судової практики України.

Протягом часу дії Конвенції на території України простежується її систематичне недотримання або неналежне дотримання, про що свідчить велика кількість скарг до ЄСПЛ, відповідачем яких є наша держава. Отже, станом на 31 грудня 2018 року Україна посідала третє місце серед країн, проти яких порушено справи в ЄСПЛ, за кількості українських скарг – 7267, що становило 12,9% усієї завантаженості ЄСПЛ [2].

У цьому ж році підготовлено 487 правових позицій у справах, що надіслані до ЄСПЛ проти України, з них – у 343 справах до ЄСПЛ направлені зауваження, 121 відписів у справах щодо справедливої сатисфакції; 16 відповідей на запити ЄСПЛ у порядку Правила 54 Регламенту Європейського суду; 4 відповіді на вказівки ЄСПЛ ужити термінових заходів згідно з Правилем 39 Регламенту Європейського суду та 3 позиції Уряду країни як третьої сторони у справі. У 91 рішенні ЄСПЛ, у яких виявлено порушення Україною положень Конвенції, заявники вимагали компенсацію на загальну суму близько 10 016 234 400,3 євро. Після розгляду справ з урахуванням позицій держави Європейський суд зобов'язав Україну сплатити 1 018 425,14 євро. У результаті відхилено вимоги заявників на суму 10 015 215 974,9 євро, що становить понад 99,9% [2].

Одна з найбільших категорій справ проти України, що вирішуються ЄСПЛ, стосується військової агресії Російської Федерації проти України, у результаті якої масово порушені права людини на території Автономної Республіки Крим і частини східних областей України. Гучною справою цієї категорії була справа «Цезар та інші проти України», що стосувалася порушення прав заявників, гарантованих статтями 6 та 13 Конвенції, а саме припинення соціальних виплат з бюджету України у 2014 році внаслідок окупації частини Донецької області [3].

Варто також звернути увагу на справу «Бурмич та інші проти України», відповідно до якої заявники скаржилися на невиконання або тривале затягування виконання рішень національних судів, ухвалених на їх користь. Вони стверджували про порушення їхніх прав, гарантованих статтею 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Заявники скаржилися також, за статтею 13 Конвенції, на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту [4].

Що є причинами такого негативного явища, як невиконання або неналежне виконання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Україною? Згідно з рішеннями ЄСПЛ, це відбувається, по-перше, через те, що Україна не створила ефективною системи виконання рішень. Державні виконавці України діють відповідно до недосконалого національного законодавства, без реальних механізмів примусів і стимулів, через що їхній інтерес до виконання судових рішень або мінімальний, або зовсім відсутній. Також відсутній контроль за виконанням рішень з боку судової влади й інших державних органів. Процесуальні норми примусового виконання не відповідають новим обставинам і реаліям виконання рішень. По-друге, Україна зберігає систему мораторіїв – законодавчих обмежень, що впливають на рішення національних судів. Це питання є болючим для держави. Система мораторіїв уже не слугує для тих цілей, які були поставлені із самого початку (захист інтересів держави, стягнення боргів, визначення пріоритетності погашення боргів під час провадження у справах про неплатоспроможність). Скоріше за все ця застаріла система обтяжує Україну новими боргами. По-третє, Україна ще не ввела в дію ефективні засоби правового захисту. Країна не має чіткого уявлення, що саме є засобами правового захисту, саме тому бажання впроваджувати їх також немає. Засіб правового захисту, згідно з Конвенцією, становить загальні чи спеціальні компенсаційні механізми, запроваджені національною владою як критерій вичерпання. Вони мають на меті усунути наслідки або зовсім покласти край порушенням [5].

Крім основних, вищезгаданих причин, існує ще низка інших, які призводять до того, що ЄСПЛ констатує факт порушення Конвенції Україною. Серед них такі: 1) надмірна

тривалість проваджень у цивільних і кримінальних справах; 2) неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на жорстоке поводження представників державних органів, зокрема, у місцях досудового тримання осіб під вартою й в установах виконання покарань; 3) недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд; 4) недоліки судової практики щодо права на свободу вираження поглядів і права на мирні зібрання; 5) недоліки законодавства та судової практики, що призводять до втручання у право власності; 6) жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (у місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань); 7) неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають у місцях досудового тримання під вартою або в установах виконання покарань, а також ненадання вказаній категорії осіб належної медичної допомоги тощо [2].

Так як склалася негативна практика щодо дотримання органами влади та їх посадовими особами зазначених норм, почав погіршуватися стан захищеності гарантованих національним законодавством України та нормами міжнародного права прав і свобод людини та громадянина. Збільшилася кількість звернень громадян, які вичерпали всі національні засоби захисту, до Європейського суду за захистом їхніх порушених прав і свобод як до останньої інстанції, що в змозі осудити безвідповідальність деяких посадових осіб у різних гілках влади, відновити порушені права та компенсувати понесені матеріальні збитки й моральну шкоду. Отже, не є ефективними норми Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», особливо зважаючи на одне з недавніх рішень ЄСПЛ у справі «Бурмич та інші проти України», у якому констатовано системність проблеми невиконання в Україні рішень судових органів [6, с. 53].

Також варто взяти до уваги, що, відповідно до ч. 4 ст. 382 Кримінального кодексу України, «умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [7]. Однак ніхто не є покараним, незважаючи на наявність кримінальної відповідальності за таку бездіяльність. Реєстр судових рішень не містить вироків за це кримінально-каране діяння, що порушує питання доречності існування цієї кримінально-правової норми.

У діяльності влада України повинна створити механізми збирання інформації та обліку всіх рішень національних судів, уносити всі рішення й суми заборгованості до єдиної бази даних; офіційно не розмежовувати черговість виконання рішень ЄСПЛ і національних судів України, проблему невиконання повинна має розглянути й із погляду ізолювання конкретної критичної ситуації, і з погляду перспективи реформування системи примусового виконання рішень суду; мати стратегічне бачення проблеми, передбачати, що станеться в довгостроковій перспективі, після загального реформування системи примусового виконання рішень і впровадження засобів правового захисту; встановлювати строки, щоб влада була попереджена про ризики, пов'язані зі здійсненням реформи, що є передумовою успішного результату; відповідні стратегії та бачення вирішення завдання невиконання Конвенції мають бути розроблені експертами, які стикаються з подібними проблемами систематично, а не суб'єктами високого рівня, які мають виконувати лише функції ухвалення рішень відповідно до цих стратегій.

Висновки. Отже, для вирішення проблеми невиконання рішень ЄСПЛ та Конвенції в Україні насамперед потрібно провести кілька реформ – системи примусового виконання рішень і запровадження засобів правового захисту. Особливу увагу варто зосередити на притягненні українських суддів, які не дотримувалися положень Конвенції та порушили права людини в процесі розгляду справ, до дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Приймати відповідні закони не потрібно, оскільки в національному законодавстві України вже є Закон України «Про судоустрій та статус суддів» і Кримінальний кодекс України, які врегульовують це питання. Судді під час вирішення справ обов'язково повинні брати до уваги прецеденти Європейського суду, адже саме ЄСПЛ забезпечує зобов'язання держав щодо дотримання норм Конвенції.

Саме такі заходи вирішення питань неналежного виконання Конвенції допоможуть створити якісну систему розгляду вже наявних справ відповідно до положень Конвенції та судових рішень ЄСПЛ без порушень прав та основоположних свобод людини в Україні та зменшити їх кількість у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Головатий С.О. Нові можливості щодо захисту прав людини в Україні. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 1999. № 1. С. 9–14.
2. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2018 році. URL: <http://terjust.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/05/%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2018.pdf>.
3. Lyubov Nikolayevna TZEZAR against Ukraine and 6 other applications no. 73590/14. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156817>.
4. Burmych and others v. Ukraine no. 46852/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178082>.
5. Звіт за результатами експертних дискусій щодо виконання національних судових рішень у контексті рішень Європейського суду з прав людини «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України». URL: <https://rm.coe.int/expert-report-following-a-series-of-expert-discussions-ukr/16808f2559>.
6. Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права : матеріали круглого столу, 24 листоп., 2017 р., м. Дніпро / уклад. : докт. юрид. наук, доц. А.М. Кучук; канд. юрид. наук, доц. О.О. Орлова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; «Ліра ЛТД», 2017. 100 с.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

ЧОРНА С. З.,

суддя

(Сихівський районний суд міста Львова)

УДК 342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.22>

ПРИНЦИП САМОСТІЙНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню принципу самостійності як важливого конституційно-правового принципу організації та діяльності судової влади в Україні. Розглядається ефективність здійснення правосуддя судовою владою як самостійною гілкою державної влади, на яку покладено функцію захисту прав і законних інтересів осіб у державі.

Стверджується, що право на судовий захист належним чином можна реалізувати тільки за наявності ефективного механізму судового захисту, який стає реальним за умови існування незалежної судової влади. Самостійність судової влади зумовлена конституційним принципом поділу влади, проголошеним у більшості країн світу. Однак саме у демократичних державах цей принцип набуває

